

ТАМО НЕДАЛЕКО

(Група аутора: *Сарајевски ајџенџиј: Срби у Првом свјетском рату*, Девета димензија, 2015)

„Нико мени је име, а Нико зову ме отац и мати, и тако сва ме и остала назива дружба...”

Огусеја

Велики је то био рат. Једна империја се по његовом свршетку истог угасила. Први пут су у току ратовања искоришћене војне машине, попут тенкова и авиона. Ровови су парали Европу подједнако брзо као војници њима. Најважније – био је то први сукоб тих размера. Први сукоб који је показао колико је свет међуповезан, и колико смо ми небитни у њему.

Велики рат је изнедрио модернизам. Велики рат је очеличио комунисте. Велики рат је био савршена увертира за долазак већег.

Просто да човек не поверује да је све то кренуло од нас.

Било да се та прича зове „анексија Босне“, „Гаврило Принцип“, „ултиматум Србији“, „Ex Ponto“, „антисрпска аустријска пропаганда“, „атентат на престолонаследника“ – све то је на овај или онај начин везано директно за Србе. Земља Карађорђевића се тек извукла из Балканских ратова, потпуно неспремна и дотучена за надоласећи светски. Што је опет није спречило да силовито и препуна ината маршира уз савезнике против агресора и поврати себе и своје.

Цео овај период је овако или онако у задњих неколико година већ обрађиван у стрипу код нас. Ту су: *Линије фронџа*, амбициозно замишљен мултиалбумски пројекат издавача *System Comics*, потом *Ајџенџиј: С оне сџране џајџе* Бориса Станића и Гвида ван Хенгела, издање *Бесне кобиле*. Наравно, било је питање времена када ће стрипаши из Принципове домовине да дају своје кадрирано мишљење на ову тему, и добили смо га у виду албума *Сарајевски ајџенџиј: Срби у Првом свјетском рату*, с поносним жигом *Девеџе Димензије* и насловницом Алексе Гајића, на којој Принцип хиљадумиљним погледом стреља читаоца и позива га да уђе дубље. Овај албум је круна домаћег стрип-израза на тему Првог светског рата, првенствено зато што има пуно приказа истих или сличних ствари у готово увек другом светлу, а потом због самог квалитета и квантитета тог квалитета гледе цртежа, писања, прича.

У овом стрипу највише има – као што је и очекивано – прича о Гаврилу Принципу. Оне варирају од алтернативне историје („Нек буде што бити не може“ оба дела), благог трансцендентализма („Окидач“, „Човјек који је шутнуо ђавола“), научне фантастике („Гаврило Ц-914“), басноликих постмодерних наравијских излета („Сан хиљаду

душа"). Остале приче махом улазе у оквир једне општепознате тематике бесмисла и суровости рата као нераздвојног дела људског деловања и човекове природе уопште. Предњаче приче о породици – „Пробој“, „Победник“ (обе су и уско љубавне тј. романтичне, на директан или индиректан начин), „Лагано умирем“, „Крв на огњишту“ и „Крај рата“. Прате их родољубиве, именом „Сељак са Пала“, „Јеремија пали топа“, „Гроб“, „Ничија земља“, као и једна прича између, детаљчић, знак поред пута који је помало од свега, а понајвише о обичном човеку, стрипчић прикладно назван „Интермецо“. Плејада људи одговорних за овај албум и наведене стрипове је одабрана елита цртача, сценариста, адаптера (не електричних; биће да је бољи термин „адаптациониста“, мада то звучи превише политички), приповедача, колориста – Радован Субић, др Неле Карајлић, Владимир Алексић, Предраг Иконић, Марко Стојановић, Милан Дрча, Жељко Пахек, Даниел Кузман, Милан Младић, Миодраг Милановић, Стево Маслек, Мојсије Ђерковић, Зоран Пејић, Данко Дикић, Никола Матковић, Властимир Мандић, Драган Павасовић, Милорад Вицановић, Златибор Станковић, Мијат Мијатовић, Ненад Цвитичанин, Јован Братић, Спасоје Кулаузов. Међу њима су стални сарадници часописа *Parabellum* (Иконић, Вицановић, Братић), потомци Лесковачке школе стрипа (Стојановић, Дикић, Матковић), неколико еминентнијих и кулtnих имена домаће стрип-сцене (Пахек, Кулаузов, Алексић) и релативних новајлија тренутно активних у нашим издањима (Цвитичанин, Кузман).

Али велика имена умеју да подбаце, према томе овакво таксативно побројавање имена није само по себи индикатор квалитета. Према томе ваља заћи у сам стрип, у саму концепцију албума, тоналитет прича, поруку и потпоруке... Изузевши нешто супарнији текстуални део – саткан од историјских чињеница и покојег неисторијског анегдоталног детаља – готово у свакој причи рат је тек позадина. Додуше, позадина која диктира правац кретања приче, али позадина у сваком случају. Актери су битни, њихова реакција на околину, друге актере и на саме себе. Принцип је овде најразрађенији, што се и могло очекивати. Људска морална громада на корицама албума је моментално замењена истим оним сувоњавим момчићем са брчићима и сигурно још којим „чићем“ при себи. Понегде је тек састраничан у односу на главну причу, најприметније код Карајлића и у мањој мери код Стојановића („Окидач“). У првом делу дводелне Карајлићеве сторије, он је лик као и сваки други, али је више катализатор (ако не и сам узрок) него главни наративни глас, који припада Францу Фердинанду и његовој супрузи. У другом делу, као и у „Окидачу“, Принцип је више у позадини. Штавише, овај Стојановићев стрип је једини који није отворено просрпски, једини који критикује улогу домаћих снага у атентату, где је Принцип минорна фигура. Минорност Принципа као човека је интересантно приказана из пера Пахека, који га дислоцира временски и цивилизацијски, ако не и биомеханички. С-914, духовни потомак имењачка свог, као и душа у машини. Иконићева гејменовска игарија у „Сну хиљаду душа“ мало теже класификује Принципа, али по самом ставу можемо да претпоставимо да се ради о истом нејаком чови који је спреман да убије милионе једним јединим хицем. Најчовечнији, а уједно и најјуначкији, јесте затворени Принцип у „Човјеку који је шутнуо ђавола“, где је тренутак преокрета довољан да покаже раст Гаврила као лика, где је телесно знатно слабији, али духовно знатно јачи.

Наравно, следе и приче са различитим главним актерима, приче које немају име и презиме уписано у историјске уџбенике. „Пробој“ је дивна мала парабола о војнику и његовој љуби, која наравно не може а да се не заврши трагично. Нешто инвентивнија је „Сељак с Пала“, иначе адаптација песме која је сама лирско препричавање једног анегдоталног догађаја у току самог рата. Одабир кадрова и нека наративна решења (вешалица у последњем кадру, на пример) изванредна су, у најмању руку. Прича је нешто више полетна, где је црни хумор искоришћен у нешто позитивније сврхе – уместо депресије, надахнуће. Но онда се одмах враћамо на незнање „Победником“; наслов је наравно ироничан, јер је овде у питању модерна Пирова победа, где је добијен рат али изгубљено све остало. Мандићево чедо „Јеремија пали топа“, иначе својевремено изашло у другом броју *Војвођанској сџирији*, јесте симпатичан склоп епске традиције и српског хумора, и за разлику од већине стрипова у склопу *Сарајевској ашеништа* обилује јарким бојама и можда највицкастијим цртежом. И наравно, попут „Сељака са Пала“, заснована је на другом уметничком делу, тачније на једној Тозовчевој песми. „Интермецо“ је пријатна кратка прича о Иви Андрићу, као мали прелудијум периоду његовог живота када је писао „Ех Понто“, затворен од стране људи који су му били (и остали?) пријатељи. Наравно, као члан „Младе Босне“, Андрић је истрпео судбину својих сабораца у току рата, али ју је преживео, надживео и крунисао Нобеловом наградом сад већ далеке шездесет и прве. Можда историјски најинтересантнија, прича „Гроб“ почиње јунаштвом тројице људи – црногорског капетана Александра Лекса Саичевића, првог у историји Балкана који је посекао Јапанца у двобоју један на један, наредника Михајла Петровића, првог српског војног пилота и самим тим прву српску жртву у војној авионској несрећи, и на крају капетана Љутомира Ђорђевића, човека који је храбро стајао у првим редовима и пуцао у Турке док га нису смакли и првог добитника Ордена Карађорђеове звезде са мачевима. Сви јунаци који су изгинули пре Великог рата и пре Плаве гробнице, на коју се алудира на завршетку овог дела. Међутим, страдали српски духови не јењавају, већ се бране од непријатеља и у „Ничијој земљи“ Станковића и Мијатовића. Помало езотерије, помало натприродних атака, и агресори падају ничице. Наравно, сама црква коју нападају је већ одавно препуна лешева, а бранитељи су одвајкада смакнути, те победника нема – као у горепоменутом „Победнику“. А победника нема ни у Цвитичаниновом „Лагано умирем“, где се истражује врло шакљиви елемент ненамерног братоубиства у току Првог светског рата. Наиме, један део Срба је био присиљен да се бори на страни Аустријаца, док су добровољци махом припадали српској војсци. Преплитање колективног и личног није увек једноставна ствар, а неки то уче на тежак, пречесто кобан начин.

„Кобно“ је придев који се може искористити и за Братићеву причу „Крв на огњишту“; све и да се добије рат, чему да се врати човек коме је све одавно одузето, и то на најбруталнији могући начин? Киселкасто отпевана песма „Тамо далеко“ дефинитивно попушта осећају бола и немоћи српског пешака, од којег је једна суза довољна да подсети људство на суровост рата, али након које он опет не изоставља најмаркантније поглавље свог живота. Последња прича у низу, Кулаузовљев „Крај рата“ носи тек начету ноту оптимизма, уз вивидно подсећање да крај није нужно крај, и да

стари врази не лежу тако лако, него су лаки једино на сну. Снага породице се види и овде, али фигура старца са пушком који једва стоји метафора је онога што је у земљи остало након рата – деца са дрвеним играчкама-оружјем, жене слабе на најмању бруталност и старци спремни да легну на земљу и под њу сваког тренутка.

Сарајевски ајџенџаи обилује разноврсним предлошцима, а ниједно дело не красе његове врлине боље од његових мана. Наиме, неке од прича се и поред интересантних премиса отежу (Карајлић), на тренутке претрпане текстом. Ту је онда интересантна дихотомија где се понекада елементи приповедања својствени датом аутору не истичу најбоље (Стојановићев „Окидач“), а некад се савршено уклапају (Пахеков „Гаврило С-914“). На тему приласка материји, Братић је овде пријатно изненађење; раније приче су му много јаче обојене патриотизмом и родољубивим заплетима. Овде је то у знатно мањој мери присутно, и служи савршено замишљеној идеји аутора. Иконићев „Сан хиљаду душа“ има мало потешкоћа да нађе себе – нити је у потпуности метафизички, нити има довољно присутног хумора да буде лакше природе. Сличан „проблем“ има и „Сељак са Пала“, док рецимо „Јеремија пали топа“ то нема. Уравнотеженост је све, а најуравнотеженије приче су „Човјек који је шутнуо ђавола“, „Гроб“, „Пробој“ и „Интермецо“. Опет, ово су минимални детаљи, а да свака од прича нема своју фалинку, не би се овако добро допуњавала са осталима и јачала њих колико и себе.

Није много тога остало да се каже. Велики рат је био и прошао. Остале су приче.